

УДК 355.211.18:311:94(436)“1914/1918”

Лосєв О.С., асистент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів)

УКРАЇНЦІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ АВСТРО-УГОРЩИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918)

У статті висвітлено особливості національної статистики в Австро-Угорщині за мовним і релігійними показниками, та національним представництвом українців у збройних силах Австро-Угорської монархії. Автором запропоновано деякі власні статистичні розрахунки та їх дані, зокрема кількісний, і звертається увага на доцільність залучення даних з інших джерел для повноти висвітлення досліджуваної проблематики.

Ключові слова: *Збройні сили Австро-Угорщини, військові втрати, національна статистика, мобілізація, національне представництво, офіцери-українці, солдати-українці.*

Постановка проблеми. У 2018 році світова спільнота відзначатиме 100-річчя закінчення Першої світової війни. І хоча темі самої війни присвячені вже тисячі, якщо не десятки тисяч досліджень, все одно залишаються ще т. зв. «білі плями» – мало або недостатньо висвітлені теми, маловідомі матеріали. На жаль, до переліку недостатньо досліджених, відноситься і тема щодо чисельності українців в арміях країн – учасниць Першої світової війни.

Саме тому, *мета* цієї статті полягає у висвітленні питання чисельності українців у збройних силах Австро-Угорщини в роки Першої світової війни, на матеріалах маловідомих джерел.

Аналіз досліджень та публікацій. Одним із перших українських істориків, хто спробував дати відповідь на питання кількості українців залучених до австро-угорського війська, був Лев Шанковський, який у своїй праці «Українська Галицька армія» наводить мобілізаційний розрахунок по Галичині у 285 тис. осіб [1, с.25]. Його аргументація базується на загальнопоширених перед Першою світовою війною теоретичних розрахунках для аграрних держав і торкається обчислення військово-взобов'язаного населення віком від 18 до 35 років, укладаючи цю цифру в 9,5% населення. У тексті, Л. Шанковський обумовлює, що цей розрахунок вірний для 40 повітів Галичини, з 3 млн. українського населення. До нього не ввійшла Буковина і Закарпаття з їх українсь-

ким населенням. Цей розрахунок, як не дивно, ліг в основу багатьох сучасних наукових досліджень, монографій, статей тощо. Так, наприклад, можемо навести статтю професора О. Рєєнта «Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти», що видана у міжвідомчому науковому збірнику «Проблеми історії України: факти, судження» 2007 р., де він пише, що в Австро-Угорську армію було мобілізовано не менше 300 тис. українців (9% її збройних сил) [2, с.88]. З наведеним підрахунком не посперечаєшся, але точної цифри не надається, тим більше, що ці дані можемо віднести до мобілізаційних зусиль літа 1914 р., а вже станом на листопад 1918 р. через збройні сили двоєдиної монархії «перейшло» майже 9 млн осіб. Якщо ж взяти 9% від цієї цифри, то дані будуть дуже різнитися від наведених О. Рєєнтом. На жаль, шановний професор не пояснює походження цієї цифри і в своїх подальших публікаціях, наприклад, у спільній з Т. Ковальчук статті «Перша світова війна 1914–1918 рр.: український контекст» 2014 р. [3, с.23]. З іншого боку, відомий український дослідник А. Руккас, в інтерв'ю в електронному часописі BBC News Україна, наводить цифру – до 700 тис. [4]. На відміну від інших вітчизняних колег-істориків, які, на жаль, у жодних своїх наукових працях не наводять жодної аргументації на користь зазначених цифр, А. Руккас наводить приклад простого математичного розрахунку, і його дані, на погляд автора, найближчі до

істини.

Серед іноземних публікацій, присвячених питанням мобілізації на теренах Галичини в 1914–1918 рр., автор вважає статтю польського науковця, професора М. Згорняка [11, с.227-246], який уперше ввів до широкого наукового обігу ще в 1988 р., дані комісії полковника Стахевича, досліджуючи схожу проблему: кількості поляків, що брали участь у Першій світовій війні, у різних арміях. На жаль, автор не зустрічав цих даних в українській історіографії, які давно могли б допомогти зробити вірні обчислення. Але перед тим, як перейти до викладення основного матеріалу, важливо розібратися з помилкою в розрахунках, наведених Л. Шанковським. Враховуючи, що Австро-Угорщина мобілізувала чоловіче населення імперії віком 18–55 років (1865–1900 р. н.), а загальний відсоток мобілізованих сягнув 15,5% населення, і склав близько 8 млн осіб (що при кількості чоловіків призовного віку 12176000 складає 65,7%), розрахунки Л. Шанковського слід вважати не вірним тому, що він, початково, заклав не вірний відсоток мобілізованих відносно кількості населення, а також уже згадане зауваження про саму кількість українського населення на території Австро-Угорської монархії. Саме з цієї теми автор і пропонує розпочати.

Виклад основного матеріалу. Майже всі дослідники, які намагаються працювати з офіційною Австро-Угорською статистикою наштовхуються на проблему відсутності поняття “національність” у цій статистиці. Підрахунки здійснювалися за двома ознаками: ужиткова мова (на території королівства Угорщини, вона називалася “рідною мовою”), і за принципом віросповідання. Дані цих двох показників не співпадають, що призводить до використання даних лише одного з показників (наприклад, мовного), часто з метою політичної спекуляції. До мовної статистики є ще ряд важливих зауважень. Наприклад, іудеї в ній не зазначені, тому що іудейська мова не входила до переліку офіційно визнаних в імперії. Іудеї у «мовній» статистиці приєднували до інших груп, як правило, панівних у регіоні, у випадку Галичини вони потрапляють у польськомовний сегмент населення. Ще одне важливе зауваження стосується таких складних за визначенням питань, як свідомість осіб, що проводили перепис у Галичині, де 61% не писемного населення становили русини та їх національна самосвідомість. Цю похибку, на жаль, неможливо визначити. Отже, розгляне-

мо, наприклад, певні дані «мовної» і «релігійної» статистики та спробуємо їх порівняти. За даними перепису 1910 р. у Галичині проживало 4672500 польськомовних громадян, і 3208092 україномовних [5, с.59], римо-католиків налічувалося 3731861 та іудеїв – 871906 [5, с.55]. Також варто зазначити, що приблизно 68 тис. римо-католиків у Галичині були русинами, зазвичай, польськомовними [6, с.566]. Отже, $4672500 - 871906 - 68092 = 3732502$, таку цифру ми отримуємо щодо польського населення Галичини.

Для точного визначення кількості українського населення Галичини, нам необхідно визначитися з національним складом греко-католиків. Загалом, за даними перепису 1910 р. греко-католиків у Цислейтанії (Австрійська частина Австро-Угорщини) налічувалося 3417223 (62,78% від усієї кількості), з них 3379613 проживали в Галичині і 26182 – у Буковині [5, с.54-55]. У Транслейтанії (Угорська частина Австро-Угорщини, разом з королівством Хорватів і Словенців) проживали 2025508 греко-католиків (37,21%). Загалом, 5442731. Русинами (українцями) за мовою в Галичині себе визнавало – 3208092 [6, с.566] з них: 3140000 визнавали себе греко-католиками, 68092 – римо-католиками, і 2500 – православними, які чомусь зникають у статистиці мови. Отже, за різно-конфесійним визнанням ми маємо: $3140000 + 68733 + 2500 = 3210592$ – цифра, щодо українського населення Галичини. $3379613 - 3140000$ (україномовних) = 239613 польськомовних греко-католиків, або 6,8% від усіх греко-католиків Галичини.

У Буковині з 26178 греко-католиків – 21508 русини (82,1%), дані про 4670 осіб невідомі (0,1% від усіх греко-католиків) [6, с.566]. У Транслейтанії з 479528 русинів станом на 1910 р. – 463604 греко-католика [7, с.283]. Загалом, маємо 3695704 греко-католиків – русинів у всій монархії, що складає 66,6% від загальної кількості.

Тепер необхідно розібратися з національним складом православних. Загалом, за даними перепису 1910 р. православних у Цислейтанії налічувалося 666458 [5, с.55], а у Транслейтанії – 2987163 [8, с.54], разом 3653621 осіб. До православних належали: румуни, серби, русини, які в основному, на території Цислейтанії проживали в Буковині та Далмації – 652938, та землях коронної Угорщини – 2333979 і королівстві Хорватія і Славонія – 653184 особи. До православних у Цислейтанії та Транслейтанії належали: русини (україн-

ці) – 2600 у Галичині, 274758 у Буковині, близько 1000 у Транслейтанії, і у королівстві Хорватії і Славонії – 8317, загалом – 286675 осіб, що становило 7,8% усіх православних Австро-Угорщини [6, с.566; 7, с.283].

Отже, загальна цифра українського населення імперії складає – 3998303 осіб, згідно перепису 1910 року. Для спрощення обчислення, умовно, можемо взяти цифру 4 млн українців, що мешкали у Австро-Угорщині.

Наступним кроком є необхідність підрахунку українського представництва у збройних силах двоєдиної монархії. Частково, до 1910 р., ці дані можна отримати з воєнно-статистичних довідників (Militär-statistisches Jahrbuch). Наприклад, станом на 1910 р. австро-угорські збройні сили становили: 17248 офіцерів і 328644 солдатів й унтер-офіцерів активної служби (разом 345892). Відсоток українців серед солдатів й унтер-офіцерів складав 7,6% [9, с.146-147], що дає цифру – 24977 українців, які проходили строкову службу в 1910 р. у збройних силах. Загалом, мобілізаційний резерв 1910 р. складав 1490459 солдатів й унтер-офіцерів, з яких означені 328644 – строкова служба, 613979 – резерв (ті, що мали досвід служби), 547836 – ерзац резерв. Серед них – 113931 українець [9, с.146-147], за воєнною статистикою. Перехід Австро-Угорських збройних сил у 1912 р. на дворічну службу, дозволив збільшити резерв.

Інше джерело з історії збройних сил двоєдиної монархії у Першій світовій війні – «Остання війна Австро-Угорщини» (Österreich-Ungarns Letzter Krieg), пропонує дещо інший відсоток, а саме 7,8% [10, табл.5]. Оскільки зібрані у ньому дані більш ретельно опрацьова-

ні і торкаються безпосередньо періоду війни, автор надалі буде дотримуватися запропонованого у цьому джерелі відсотку. Напередодні війни у 1914 р. збройні сили двоєдиної монархії налічували 450 тис. осіб, з них: 36 тис. – офіцери і військові чиновники, і 414 тис. солдатів і офіцерів. Відсоток українців серед рядового складу збільшується до 7,8%, отже, маємо – 32292 українців, що проходили строкову службу. При проведенні мобілізації напередодні бойових дій, монархія мобілізувала 2,9 млн осіб, з них: 54 тис. – офіцери і військові чиновники, і 2846000 солдатів і офіцерів, збільшивши армію до 3,35 млн. З них 2 млн було направлено на фронт і 1,35 млн залишились у тилу [10, табл.4]. Отже, при такому ж відсотку у 7,8% можемо стверджувати, що на кінець мобілізації, безпосередньо перед початком бойових дій, в Австро-Угорських збройних силах проходили службу 254280 українців.

Але, цією цифрою участь українців у Першій світовій війні у складі Австро-Угорських збройних сил не закінчується. Загалом, картину подальшого призову до збройних сил монархії, зокрема по Галичині, надає таке мало відоме у нас джерело, як матеріали полковника польського війська Стахевича, що зберігаються в інституті Ю. Пілсудського у Нью-Йорку. У 1928–1933 рр. комісія під головуванням полковника Стахевича збирала інформацію та проводила обчислення щодо участі поляків у збройних силах країн-учасниць Першої світової війни. У *табл. 1*, надається інформація щодо призову у військових округах, що розташовувалися на території Галичини [11, с.242].

Таблиця 1

Дані по призову у військових округах, розташованих у Галичині

Військовий округ	Кількість мобілізованих солдатів						Разом
	При мобілізації 1914 р.	До кінця 1914 р.	1915 р.	1916 р.	1917 р.	1918 р.	
Краків I	134693	–	–	–	–	–	367427
Перемишль X	143927	48141	137688	75050	41108	20962	4 66876
Львів XI	292428	24325	70990	36831	74577	50332	549483
						Загалом	1383786

Якщо звернутися до даних перепису 1910 р., населення Галичини сягало 7980477 осіб, з яких українці складали – 3210592 або 40,23%. Отже, в абсолютному значенні, було призвано 556697 українців або 17,33% українського населення Галичини. Цей відсоток, практично, співпадає з вищезазначеними даними мобілізованих в імперії, тому пропонуємо

обчислити інші території імперії з українським населенням, виходячи з цього показника. Отже, поза межами Галичини, а саме в Буковині і землях угорської корони (Транслейтанії) мешкало ще 787711 українців, що надає цифру в 136510 мобілізованих. Загальна цифра мобілізованих українців у двоєдиній монархії – 693207, до неї додаємо 32292 особи, які

на той час уже служили у війську, і отримаємо – 725499 осіб. До цієї цифри можна додати ще, приблизно 280–300 офіцерів-українців (активних і резерву, упродовж війни їх число зростає, майже до 2000 осіб [12, с.8], але вони вже враховані у загальній статистиці – прим. авт.). Отже, для зручності можемо заокруглити загальне число до – 725800 осіб, офіцерів і солдатів – українців, які пройшли службу в лавах австро-угорських збройних сил під час Першої світової війни. Якщо взяти за основу вищенаведену цифру у 8 млн мобілізованих під час війни, то відсоток українців у цьому представництві, суттєво не змінюється, складаючи 9% від усіх мобілізованих у двоєдиній монархії. Таке збільшення відсотку призваних до війська, з 7,8 до 9%, може бути пов'язане з тим, що етнічні території проживання українців в Австро-Угорській монархії слугували полем бою майже весь період війни, і відсутністю на цих територіях великого виробництва і, як наслідок, достатньо кваліфікованої робочої сили, яку можна було б залучити на таке виробництво.

Спираючись на вищенаведені дані може-

мо, враховуючи зазначені застереження, приблизно визначити українську складову втрат австро-угорської армії. Офіційна цифра австрійської сторони – 1016200 осіб, які загинули у війні [13, дод.37], що складає – 12,7% від 8 млн мобілізованих під час війни. Виходячи з цієї офіційної цифри можемо припустити, що втрати вбитими серед українських солдатів і офіцерів австро-угорської армії сягали 81296 осіб, тобто 1,01% від усіх мобілізованих.

Таким чином, ми отримали приблизні розрахункові дані українського представництва в австро-угорській армії протягом війни. Звичайно ж, ці цифри треба розглядати лише у першому наближенні. Без точних даних по національній статистиці, без точних даних по мобілізації у Буковині та землях Транслейтаниї, ми не можемо вважати ці дані точними. Наведені вище розрахунки по загиблим, в жодному разі не можуть бути остаточними, і потребують ретельного дослідження у фондах австрійського військового архіву м. Відень. Але як дані для початкових розрахунків, особливо визначення мінімуму, їх цілком можна прийняти.

Список використаної літератури

1. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія. – Львів, 2014. – 396 с.
2. Реснт О.П. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвидом. зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 16(1). – С. 88-103
3. Реснт О.П. Перша світова війна 1914–1918 рр.: український контекст / О. Реснт, Т. Ковальчук // Краєзнавство. – 2014. – Вип. 3/4 – С.88-103.
4. Руккас А.О. Перша світова: “на пострадянському просторі – непередбачуване минуле”: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/08/140731_ww1_ukraine_dk.shtml?print=1
5. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern. 1. Heft. – Wien, k.k. Hof-und Staatsdruckerei, 1912. – S.138.
6. Wandruszka A., Urbanitsch P. Die Habsburgermonarchie 1848–1918. 1.Teil, III.Bd. Die Völker des Reiches. Suppan A. Die Polen. Die Ruthenen. – Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1980. – S.774.
7. Wandruszka A., Urbanitsch P. Die Habsburgermonarchie 1848–1918., IV.Bd. Die Konfessionen. II. Die Polen. Die römisch-katholische kirche in Ungarn von Moritz Csaky, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2, 1995. – S.835.
8. Recensement général de la population des pays de la Saint Couronne Hongroise en 1910. 6. Partie. Par l'office central de statistique du royaume de Hongrie. Budapest 1924. – S.341.
9. Militär-statistisches Jahrbuch für das Jahr 1910. – Wien, 1911. – S.253.
10. Österreich-Ungarns Letzter Krieg II. Bd. Beilagen. Das Kriegsjahr 1915.1. – Wien, 1931. – S.112.
11. Polacy w armii austro-węgierskiej w czasie I wojny światowej / Marian Zgorniak // Studia i Materialy do Historii Wojskowosci. – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – Т.XXX. – S.379.
12. Лосев О.С. Офіцери-українці в австро-угорській армії напередодні та в роки Першої світової війни // Воєнно-історичний вісник. – 2017. – Вип.3(25). – 157 с.
13. Österreich-Ungarns Letzter Krieg VII. Bd. Beilagen. Das Kriegsjahr 1918.– Wien, 1938. – S.193.

Отримано: 21.07.2018 р.